

ПЛИВАЧИЦА У ХИРОВИТИМ ВОДАМА

Љиљана Булајић, *Маска је именица женског рода*, Адреса, Нови Сад 2017

Док је, препуна интрига, страсти и изненадних обрта, радња *Фреје*, претходног романа Љиљане Булајић, смештена у Херцеговину, у ратне и поратне године с краја XX и почетка XXI столећа, у најновијем роману, *Маска је именица женског рода*, рат на простору бивше СФРЈ, трауме избеглиштва и напуштања дома само су зајамци оних догађаја који ће се одиграти деценијама касније, на месту хиљадама километара удаљеном од места рођења главне јунакиње. Премда је узрочником многих патњи и искушења, рат није дат у првом плану, као пошаст која се надвија над животима јунака, баш као што ни љубав није она сила која рат и сличне пошасте побеђује: у новом роману нема заноса, патњи, хероизма. Напротив: сива свакодневица (пре)запослене јунакиње романа, Милене М., која са својом породицом живи у Данској, у Копенхагену, далеко је од балканског хероизма (каткад и вандализма), а оружје је замењено бескомпромисном борбом на радном тржишту, у нехуманим условима, против нелојалне конкуренције.

И нису ратници овде мушкарци, напротив. Ратује се маскама, као што то наслов романа каже, и ратују жене једна против друге, жене острашћене, амбициозне, несрећне. Оне жене које беже од својих проблематичних мужева и деце, које кроз пословне амбиције лече урођене и стечене комплексе, које, због тих истих комплекса, живе туђе животе. Ратује се речима, демонстрацијом (ограничене) моћи и непристајањем на покорност, ратује се изазивањем сажалења код других, ратује се властитом несрећом. Као да се читав један арсенал оружја из чувене књиге оца трансакционе анализе Ерика Берна, *Коју иџру иџраш*, преселио у роман Љиљане Булајић. Јер, заиста, у времену у којем животи малих, обичних људи бивају обасјани рефлекторима светла ријалити програма, људи нису ништа друго до играчи који се до изнемоглости боре зарад забаве доконих посматрача и наклоности публике.

Да не би било забуне, треба одмах истаћи да се у роману Љиљане Булајић све ове битке, које нараторка Милена М. приповеда са мање

временске дистанце, каткад и непосредно по њиховом завршетку, у некој врсти дневничких белешки, одвијају унутар једног посве другачијег простора од оног који замишљамо када говоримо о радном тржишту, капиталу, економском просперитету једне земље завидног степена социјалне политике: тако Милену и друге протагонисткиње романа срећемо у предшколској установи љупког (додуше, не лишеног ироније) имена *Медени ћућ*. Ова установа – Миленин радни простор – настала је фузијом два објекта услед и усред економске кризе која је погодила развијени Запад. Тако вртић постаје својеврсна симболична пројекција крупних политичко-економских гигања, јер се у њему сусрећу различити интереси, граде каријере и поспешују (често нездраве) амбиције. С друге стране, Миленин дом и друштвени живот бивају донекле нападнути бацилима суморне пословне свакодневице, па би се роман који нам прича ова јунакиња понајпре могао оквалификовати као исповест презапослене жене. А то је сасвим довољно за емпатију барем једног дела читалишта.

Милена је, баш као што чињеница да јој ауторка кафкијански „додељује” само иницијал презимена говори, странац. Она је у Данску дошла са породицом, а након преквалификације пронашла је занимање које би се на први поглед могло окарактерисати као релаксирајуће, креативно. Њене колегинице, Данкиње, руководилац јединице Емасофије, њена помоћница Виви, као и низ педагога и помоћника педагога у *Меденом ћућу* – Мариане, Грете, Дорит и други – и те како ће јој дати до знања да је у заблуди: власт која опија с једне стране и страх од губитка посла и социјалне деградације с друге стране окидачи су за често немотивисано сурово понашање са којим се Милена сусреће на радном месту. Бивајући суптилно, софистицирано и аналитично биће, она настоји да разуме и протумачи новонасталу ситуацију, премда њене јаке емотивне реакције не изостају. У амбијенту који би требало да буде подређен деци и њиховим потребама, педагошки ентузијазам у сенци је сујета и фрустрација, које, опет, отварају нове фронтове, множећи проблеме.

Према ономе што посредно читамо у роману у којем наративне јединице смењују мини-есеји, узрок конфликта у *Меденом ћућу* јесте двојак. Пре свега, реч је о различитим менталитетима запослених: већина јунакиња су Данкиње, које са резервом прихватају дошљаке и опходе се према њима хладно, отежавајући њихов ионако спори и језичким баријерама отежани инклузивни процес. Ма колико настојала да размирице и проблематичне међуљудске односе рационализује, Милена ће свакако на тежи начин научити да како-тако удише варницама испуњен ваздух у *Меденом ћућу*. Сlike у главама, предрасуде према друкчијем, играју важну улогу у креирању конфликта, како оних који их преживљавају, тако и оних који их, по старој пословици завади па владај, осмишљавају. Други разлог сукобљавања почива у подозривости према припадницима/припадницама истог пола, а у чему предњаче Емасофије и Виви. Овде

ваља приметити да Љиљана Булајић покреће једну важну тему у литератури (интересантну са позиције родне критике), која настоји да феминистичку тезу да су мушкарци они који тлаче жене донекле релативизује. У роману *Маска је именица женског рода* тлачитељи су превасходно жене. Остаје, међутим, питање да ли су жене усвојиле овај начин угњетавања од припадника јачег пола, односно да ли су предрасуде у вези са властитом природом прихватиле од својих очева, своје браће, својих партнера, или су пак доживљај сопствене удаљености од савршенства пројектовале на оне са којима раде. Ту се Милена затиче у ситуацији коју бисмо најбоље могли окарактерисати као двоструко, ако не и троструко угњетавање: она је и родно и етнички обележена као осетљива категорија, али је у исти мах и пројекција својеврсне претње за ксенофобичне умове, као узурпатор, улез. У таквом друштву маске нису само пожељне, оне су и неопходне.

И ту долазимо до оне потмуле, но ипак еруптивне силе која делује као *Deus ex machina*, а коју у уводној напомени Љиљана Булајић назива хорор позорницом. Фамозно радно тржиште далеко је од тога да буде само миље: оно је демијург, фатум, усуд савременог човека. У неком смислу, нараторка Милена већ на самом почетку романа сугерише да је радно тржиште и главни јунак, носилац радње романа, који не може бити побеђен: јер, како особа – у овом случају средовечна жена, можда најосетљивија друштвена категорија – која се затекне у таквом радном окружењу бива немоћна да на њега делује конструктивно, да га мења, тако и његова снага расте, и оно попут молоха усисава сваког ко није у довољној мери еволуирао да му се прилагоди, да срасте са њим до непрепознавања, губљења сопства, свог идентитета: родног, етничког, етичког. *Промени се, да те дружи не би мењали*, гесло је које Милена прихвата и којим се у почетку руководи, све до момента када, рањена и поражена, зарад властитог мира и бриге за своју породицу, пре свега за мужа, не напусти ратно поприште и тако оконча фрустрације. Или, прецизније, до оног тренутка када промена у понашању прети да прерасте у карактерну промену.

Још једна ствар коју у сликању протагониста романа Љиљана Булајић вешто приказује јесте свеprisутно лицемерје, названо емпатија. Да ли је данска емпатија слична српској, босанској, ексјугословенској, тешко је судити. Ипак, она је изрежирана како би се борбена готовост ублажила, а фрустрација, која прети да прерасте у сукоб, пролонгирала. На сваку патетичну причу и несрећу која се исповеда, долази једна или више емпатичних речи, гестова, како просперитет друштва не би био доведен у питање а тржиште рада ослабљено. Емпатија је чедо исте те пошасте која наводи на просек, на колективни дух, тимски рад и све оно што гуши индивидуалност, утапајући јединку у безличну масу. Стога, јунакињи је и те како потребан један алтер его, једна Милена М.,

која ће каналисати наталожене невоље у смеру испољавања креативних потенцијала. Или, како то нараторка описује:

Осим тога, та Милена М. ме је спасила да ме живот запослене и удате жене не избаци на неку од свјетских обала на којој мора и океани избацују насукане китове и друге крепане животиње које нису изашле на крај са промјенљивим и хировитим условима који владају у свјетским водама у којима само храбри, и поготово покварено довитљиви, опстају.

Шта још остаје за утеху? Топли дом и сунчана плажа, породични миље у којем се на љубав и пажњу одговара истим интензитетом, интимни забран. Све то омогућује да пређени пут од уморне и презапослене жене ка списатељски настројеној Милени М. буде што краћи. Иако се радња романа дешава у развијеној западној земљи, универзалност патње продоховљене и амбициозне жене, боли и понижења која трпи на путу самоспознаје омогућују српским и балканским, уморним и несхваћеним женама, затеченим и неснађеним на исто тако неуређеном радном тржишту, истинску, демаскирану емпатију.

Драѓана В. ТОДОРЕСКОВ

„ЗАПАМЋЕЊА” ВАСИЛИЈА КРЕСТИЋА

Василије Крестић, *Запамћења*, Матица српска, Нови Сад 2016

После толиких вредних књига и расправа, Василије Крестић се одлучио да објави своје мемоаре, за које је употребио српску реч „запамћења”. Мемоаре обично пишу државници и истакнути политичари, који сматрају да њима могу унеколико допунити, па и изменити представу коју утврђене историјске чињенице стварају о њима. Углавном постоје два мотива за писање мемоара: први је улепшавање представе о себи, а други је пребијање рачуна са својим неистомишљеницима и политичким супарницима. Прва врста је скоро безвредна, док друга може бити изузетно занимљива, пошто вешт писац добро зна да своје противнике најуспешније може наружити ако наводи поуздане и истините, а за њих непријатне и погубне чињенице.

Крестићеви мемоари не припадају ни једној ни другој врсти. Они су заправо спис о повести коју је Василије Крестић доживео и о људима с којима је у струци и науци сарађивао или се с њима сукобљавао. Једини изузетак представља уводни део којим је хтео да прикаже да је припадник једне од најстаријих српских породица у Војводини и да је по дубокој старини Лала из Баната. Тако сазнајемо да су његови преци живели